

Н. Ю. Брюховецька,
А. В. Кізілова

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто підходи до визначення соціального капіталу підприємств, запропоновано концептуальну схему, визначено основні складові соціального капіталу.

Постановка проблеми дослідження. Сучасні економічні трансформації, які відбуваються в Україні вимагають від науковців та практиків більш детального дослідження категорії «соціальний капітал». Для перехідної економіки дослідження соціального капіталу має особливе значення, бо цивілізовані ринкові відносини на пострадянським просторі тільки починають формуватись, отже, конфлікт між працею та капіталом ще потребує свого вирішення, створення групою людей закритих мереж передачі інформації, перерозподілу ресурсів може виступати фактором збільшення нерівності [16].

Метою статті є узагальнення наукових підходів до визначення соціального капіталу підприємств та на основі них визначення складових цієї категорії.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти комплексної проблеми соціального капіталу досліджено у наукових працях багатьох учених-економістів, соціологів, аналітиків та практиків. Вагомий внесок у розвиток цієї проблематики внесли такі відомі соціологи, як М. Вебер, Т. Веблен, Е. Дюркгейм, Ф. Теніс. У вирішенні актуальних теоретичних та практичних питань досліджуваної проблеми помітний вклад внесли зарубіжні вчені-аналітики Р. Патнем, Ф. Фукуяма, Е. де Сото та інші. Під пильною увагою питання соціального капіталу, його ролі знаходиться і у представників економічної соціології П. Бурд'є, Дж. Коулман, Р. Інглехарт, Г. Лоурі, В. Бейкер, Н. Лін та ін. Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми внесли і вітчизняні вчені О. Демків, М. Шихирев, В. Бушуєв та ін. Вивчення підходів до визначення соціального капіталу знайшло відображення у працях таких українських та російських учених: О. О. Убейволок [4], М. С. Широкова [9], М. М. Грейбил [14], А. Т. Коньков [15] та ін.

Виклад основного матеріалу. Визначенню соціального капіталу, його функцій, вимірюванню присвячено багато праць іноземних та вітчизняних учених. Цими питаннями займалися і соціологи, й економісти, що і визначило різноманітність підходів у вивченні концепції соціального капіталу.

М. М. Грейбил пропонує наступні чотири підходи у вивченні концепції соціального капіталу [14, с. 20]:

1. Антропологічний підхід пояснює ефективність людської взаємодії природною (біологічною) здатністю до об'єднання і встановлення соціального порядку.

2. Соціологічний підхід описує такі поняття, як соціальні норми, мотиви людської поведінки, довіра і взаємна відповідальність.

3. Економічний підхід акцентує увагу на використанні соціального капіталу з метою максимізації індивідуальної корисності при здійсненні стратегічних інвестицій.

4. Політологічний підхід відображає ідею про роль інститутів, політичних і соціальних норм у створенні соціальної єдності, необхідної для економічного процвітання та сталого розвитку.

Російський вчений А. Т. Коньков виділяє наступні чотири концептуальні підходи до вивчення сутності соціального капіталу [15, с. 17-21]:

1. Мережевий підхід (М. Грановеттер, Р. Берт, Н. Лін, Н. Д. Деграф, Х. Флеп, П. Дімаджіо тощо), варіантом якого є також ресурсний підхід, розглядає соціальний капітал як функцію мережі - «відносно автономної системи зв'язків, що забезпечує високу щільність контактів між її учасниками» і має такі особливості: 1) досліджує індивідуальний рівень функціонування та відтворення соціального капіталу, не зачіпаючи рівень соціальних спільнот і суспільства; 2) розглядає якість соціальних мереж і структури зв'язків, що дозволяє акторам цих структур досягати тих чи інших цілей; 3) здійснюється «розмежування можливостей зв'язків учасників з іншими мережами, та їх зв'язків всередині соціальної мережі»; 4) замкнутість соціальних зв'язків, що забезпечує збереження існуючих ресурсів і неможливість створення нових, а джерелами відтворення нових ресурсів є зв'язки, що об'єднують представників різних соціальних мереж; 5) орієнтується на модель раціональної поведінки соціальних суб'єктів, що свідомо інвестують у створення соціальних зв'язків.

2. Коммунітарний підхід (Р. Патнем, Ф. Фукуяма) розглядає соціальний капітал як сукупність зв'язків, норм і довіри, що сприяють ефективній взаємодії на рівні соціальних спільнот. Для даного підходу характерно таке: 1) соціальний капітал виявляє здатність суспільного блага; 2) соціальний капітал, виражений у формі довіри і здатності суб'єктів взаємодії до добровільної кооперації, є продуктом діяльності і надбанням соціальних об'єднань; 3) основна функція соціального капіталу полягає в скороченні витрат за рахунок економії на транзакційних витратах.

3. Інституційний підхід (С. Нек та Ф. Кіфер) на відміну від коммунітарного підходу інакше оцінює джерела виникнення соціального капіталу: 1) відтворення і накопичення соціального капіталу здійснюється соціальними інститутами; 2) якість соціальних мереж і обсяг соціального капіталу визначається станом інституційної сфери (ступенем демократичності державного устрою, розвиненістю ринкових відносин, дієвістю правових механізмів); 3) в основі підходу лежить здатність соціальних інститутів викликати довіру суспільства, реагувати на суспільні очікування.

4. Синергетичний підхід, на думку А. Т. Конькова, поєднує деякі положення інституційного та коммунітарного підходів і полягає в такому: «... діяльність держави, що стимулює громадянську активність, мислиться чинником формування соціального капіталу, що й забезпечує синергетичний ефект у формі ефективно діючої держави. Однак, цей ефект виявляється лише при певній формі соціальної інтеграції, що поєднує горизонтальні і вертикальні, сильні та слабкі зв'язки між суб'єктами і різними кластерами соціальних мереж. Соціальний капітал локальних груп, якщо він не підкріплюється соціальними зв'язками між локальними спільнотами і державними інститутами, веде до переваги групової замкнутості, знижує суспільну довіру на міжгруповому рівні».

Розробка концепції соціального капіталу підприємств достатньо широко відзначена у працях багатьох учених у сучасній літературі та знаходиться у центрі уваги, але ж виникають деякі труднощі, які пов'язані з наявністю багатьох точок зору до категорії «соціальний капітал». Наявність розбіжностей у підходах пов'язана з багатомірністю поняття, що вивчається, відсутністю єдиного підходу до визначення його сутності.

Залежно від дослідження того чи іншого аспекту вияву феномена соціального капіталу та визначення його сутності, можна використовувати елементи наступних підходів:

- соціологічний підхід [4, 14];
- соціально-психологічний підхід [4];
- антропологічний підхід [4, 14];
- економічний підхід [14];

- політологічний підхід [14];
- дискурсний підхід [4];
- культурологічний підхід [4];
- структурно-функціональний аналіз [4];
- системний аналіз [4];
- теорія раціонального вибору [4];
- порівняльна методологія [4];
- інституційний підхід [4, 15];
- синергетичний підхід [4, 15];
- мережевий підхід [9, 15];
- комунітарний підхід [15];
- ресурсний підхід [9].

На основі джерел [4; 9; 14; 15] можуть бути згруповані існуючі підходи до визначення соціального капіталу (рис. 1).

Багатогранність підходів до визначення соціального капіталу призводить до того, що єдиної дефініції, якою б користувались учені, не має. Таким чином, якщо синтезувати існуючі підходи до визначення сутності соціального капіталу чи вияву цього феномена, можна зупинитись на такому переліку компонентів, що входять до його структури:

- соціальна згуртованість;
- взаємна толерантність;
- довіра (міжособова довіра, довіра до урядових інституцій, міжнаціональна довіра, загальний показник довіри);
- позитивна, сильна групова ідентичність;
- індивідуальні цінності (доброзичливість, універсалізм, традиція, конформізм, безпека, влада, досягнення, стимуляція, гедонізм, самостійність);
- доступність до ресурсів соціальної мережі;
- суб'єктивне благополуччя;
- оптимізм [6].

Наведена частина компонентів соціального капіталу, що існує у науковій літературі, може бути доповнена такими складовими: етичні принципи соціальних відносин; неформальні взаємодії серед груп, соціальні зв'язки, визнані норми і цінності, соціальна довіра та ін.

Ґрунтуючись на підході вітчизняного науковця М. Є. Горожанкіної [3], концептуальну схему сутності, властивостей, функцій соціального капіталу можна відобразити на рис. 2.

Висновки та пропозиції. У подальших дослідженнях потрібно сформувати єдину точку до визначення соціального капіталу шляхом поєднання усіх підходів. Потребує також розробки компоненти, структура, складові соціального капіталу. За рахунок усього цього вивчення категорії соціальний капітал є й досі пір актуальним. Вирішити це завдання досить не просто, бо категорія соціальний капітал лежить на стику економічної науки, політології, соціології, філософії. Одним із можливих підходів до вивчення соціального капіталу є міждисциплінарний підхід. Наведені підходи до визначення категорії «соціальний капітал» знаходяться у тісному взаємозв'язку та взаємно доповнюють один одне. Подальші дослідження дозволять використовувати концепцію соціального капіталу підприємств у практичній діяльності підприємств. Також важливою метою подальших досліджень постає проблема вимірювання соціального капіталу, класифікація джерел виникнення та видів соціального капіталу.

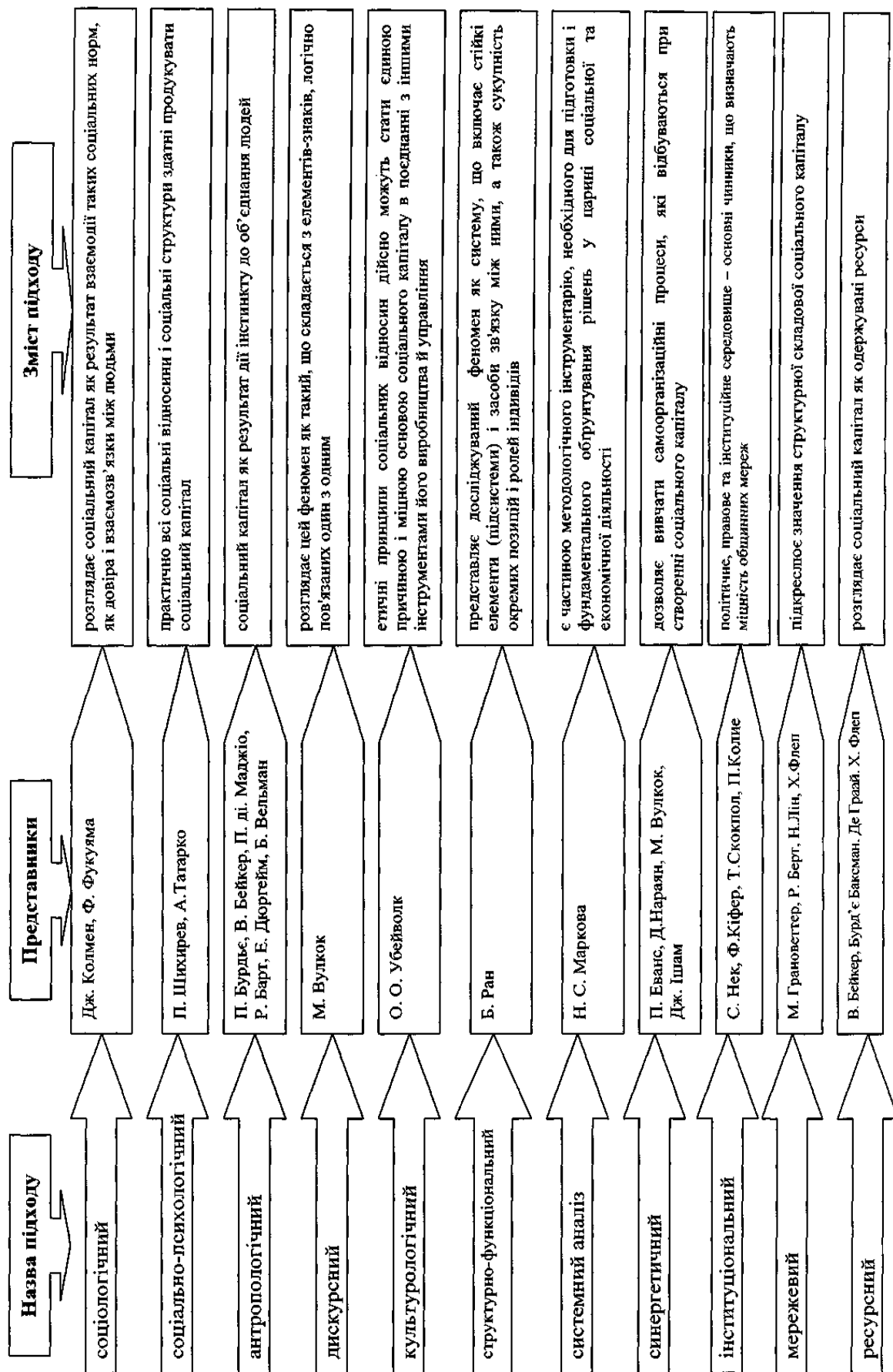

Рисунок 1 – Схема підходів до визначення терміну соціальний капітал

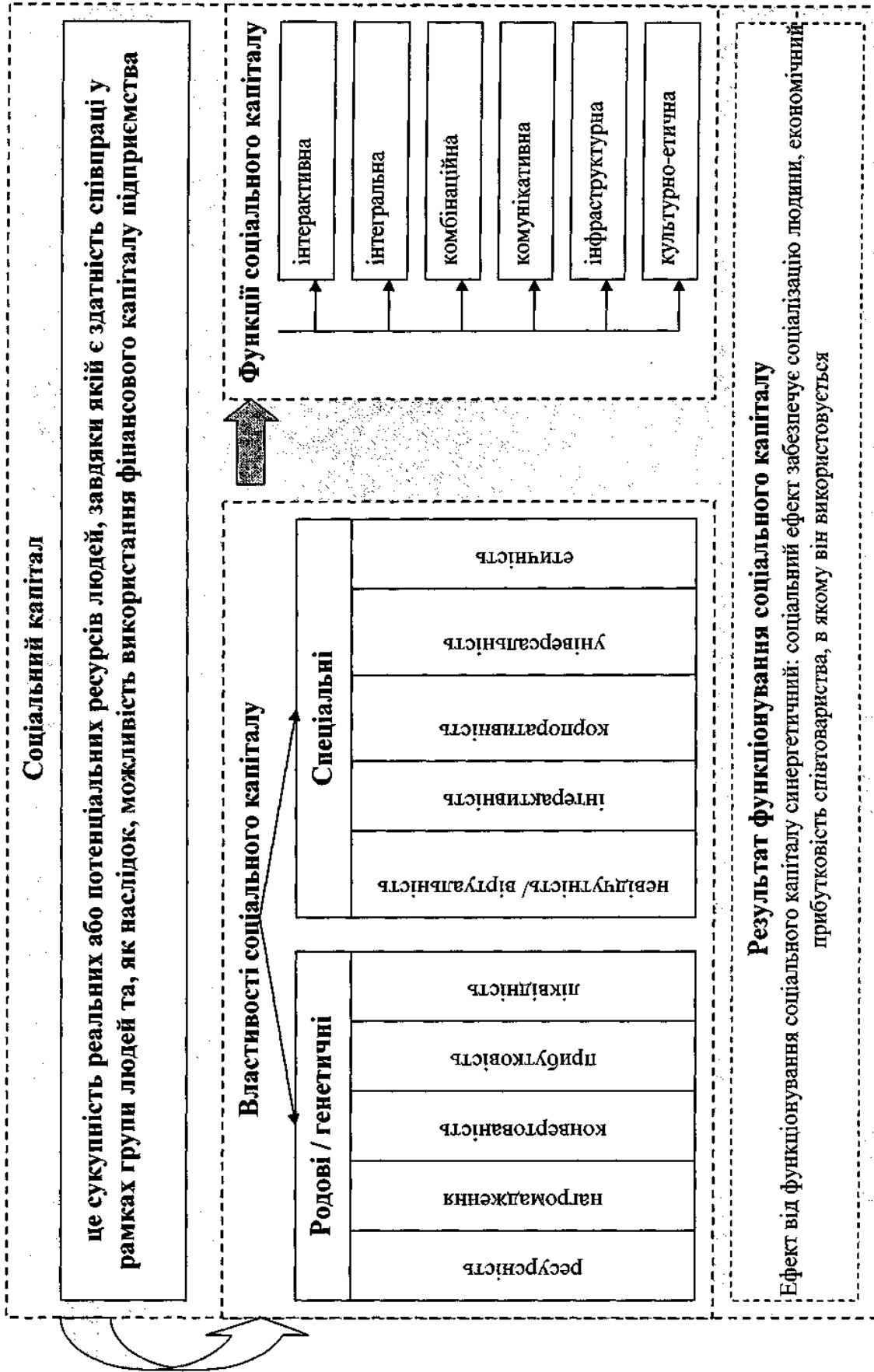

Рисунок 2 – Сутність, властивість, функції та результат функціонування соціального капіталу

Література

1. Соціалізація економіки України як стратегічна потреба її розвитку : автореф. дис. д-ра... екон. наук / Ю. К. Зайцев ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2002. – 36 с. – укр.
2. Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу : автореф. дис... канд. екон. наук / Н. С. Маркова ; Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2005. – 19 с. – укр.
3. Соціальний капітал суспільства в умовах трансформації економічної системи (питання теорії і методології) : автореф. дис... д-ра екон. наук / М. Є. Горожанкіна ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 32 с. – укр.
4. Соціальний капітал : сутність, генеза, сучасні форми : автореф. дис... канд. філософ. наук / О. О. Убейволк ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2008. – 16 с. – укр.
5. Соціокультурний капітал як ресурс життєдіяльності міста-супутника : автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.04 / Л. В. Барзенкова-М'ясникова ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 16 с. – укр.
6. Соціальний капітал як чинник громадянської активності студентської молоді : психологічна модель : автореф. дис... канд. психол. наук / І. І. Семків ; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – К., 2009. – 21 с. – укр.
7. Формування соціального капіталу на державному і регіональному рівнях : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Є. С. Драгомірова ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2010. – 20 с. – укр.
8. Соціальний капітал в сучасній економічній системі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Ю. Р. Мішин ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К, 2010. – 18 с. – укр.
9. Імідж та корпоративний соціальний капітал установ банківської системи : характер взаємовпливу : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 / М. С. Широкова ; Ін-т соціол. НАН України. – К., 2010. – 17 с. – укр.
14. Грейбил М. М. Социальный и человеческий капитал как факторы благосостояния и развития : дис. канд. эк. наук: 08.00.05 / М. М. Грейбил. – М., 2003. – 100 с.
15. Коньков А. Т. Социальный капитал как концепция экономической социологии и его роль в системе экономического взаимодействия : автореф. дис. на получение науч. степени док. соц. наук: спец. 22.00.03 «Экономическая социология и демография» / А. Т. Коньков. – М., 2006. – 52 с.
16. Сисоев С. А. Эволюция категории социальный капитал / С. А. Сисоев // Наук. квіт. праці ДонНТУ. – 2005. – № 89-3. – С. 100-103. (Серія : економічна).

С. Г. Дзюба,
Ю. В. Ткач

ВПЛИВ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ВИРОБНИЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано вплив мікро- і макросередовища на виробничу діяльність підприємств; визначено нормативно-законодавчу базу з приводу захисту виробничої діяльності підприємств в Україні та у світі; проаналізовано пропозиції вітчизняних науковців та запропоновано методи захисту виробничої діяльності підприємств від негативного впливу зовнішнього середовища, які базуються на позитивному зарубіжному досвіді.

Постановка проблеми. Виробничу діяльність підприємств перебуває під впливом складових елементів *зовнішнього середовища*, яке в економічній літературі прийнято розділяти на *мікросередовище*, до складу якого входять усі *суб'єкти ринкових відносин* (клієнти, конкуренти, постачальники, посередники і контактні аудиторії), які виявляють цікавість до підприємства і чинять вплив на його діяльність, і *макросередовище*,

© Дзюба Світлана Григорівна – професор, доктор економічних наук,

Ткач Юлія Віталіївна – студентка.

Донецька філія Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, м. Донецьк.